

STYRDOKUMENT

Kemikalieplan

Beslutad när	
Beslutad av	
Diarienummer	KSKF 2017:482
Ersätter	-
Gäller för	Samtliga nämnder, Eskilstuna Kommunföretag AB, Destination Eskilstuna AB, Eskilstuna Energi och Miljö AB, Eskilstuna Jernmanufaktur AB, Eskilstuna Kommunfastigheter AB samt Eskilstuna Logistik och Etablering AB.
Gäller fr o m	2019
Gäller t o m	2021
Dokumentansvarig	Kommunledningskontoret, miljö och samhällsbyggnad
Uppföljning	Kommunstyrelsen gör en årlig uppföljning och justerar handlingsplanens åtgärder vid behov.

Ämnesområde och bakgrund

Eskilstuna kommun är en av Sveriges ekokommuner och klimatkommuner med högt ställda miljömål. Eskilstuna kommun vill bidra till att nå det nationella miljö kvalitetsmålet ”Giftfri miljö”.

Frågan om kemikalier är inte ny inom kommunkoncernen. Arbete med att minska påverkan från farliga kemikalier pågår t.ex. inom verksamheter som hanterar kemiska produkter, vid byggnation, på förskolor och i samband med upphandling av varor och tjänster. Det har dock hittills saknats ett samordnat kemikaliearbete för kommunkoncernen.

Om kemikalier

Kemikalier är viktiga i vårt samhälle. Men användning av kemiska produkter och farliga ämnen i varor och material kan innebära miljö- och hälsorisker. Med begreppet kemikalier avses i detta dokument alla kemiska ämnen.

Kemiska ämnen är grundämnen och föreningar av grundämnen. De kan vara naturliga eller framställda. Allt består av kemiska ämnen. De kemiska ämnen som människan tillverkar eller får ut ur naturen har starkt bidragit till en ökad välfärd. Men en del har också orsakat allvarliga skador på människa och miljö. Alla kemiska ämnen är inte farliga men kan ändå innebära risker om de hanteras fel.

En kemisk produkt är ett kemiskt ämne, till exempel aceton, eller en blandning av kemiska ämnen, såsom bensin. Exempel på kemiska produkter som kan finnas i ett hem är maskindiskmedel, rengöringsmedel, lim, målarfärg och lampolja.

Material som tillverkas av eller med hjälp av kemiska produkter ersätter i allt större utsträckning naturmaterial som trä, metall och läder i varor. Sådana varor kan också vara behandlade med ämnen som ger varorna exempelvis brandskyddande, vattenavstötande eller andra särskilda egenskaper. De senaste femtio åren har kemikalieproduktionen i världen blivit mer än femtio gånger större och många av de produkter vi använder dagligen innehåller och ger ifrån sig kemikalier.

En del kemiska ämnen bryts inte ner utan samlas i djurs och människors kroppar.

Barn och unga är mer känsliga för kemikalier än vuxna. Det beror till viss del på att deras kroppar inte är färdigutvecklade, till exempel hjärnan, hormonsystemet och immunsystemet. Om skador uppstår under uppväxten kan det få livslånga konsekvenser.

Kemiska produkter kan vara akut giftiga, vilket betyder att de kan orsaka skada genast, till exempel ge frätskador. De kan också skada miljön. När ett kemiskt ämne finns i en vara kan det tas upp av huden på en människa, samlas i damm som vi andas in eller hamna i miljön. En stor mängd varor leder också till en stor mängd avfall, som också kan läcka farliga ämnen. Vi kan påverkas indirekt genom att ämnen som läcker till miljön sprids vidare till mark och vatten.

Källa: Kemikalieinspektionen

Syfte och mål

Syftet med kemikalieplanen är att minska miljö- och hälsoriskerna från särskilt farliga ämnen i material, produkter och varor, och samtidigt öka medvetenheten om problemet för att uppnå det övergripande målet ”Giftfri miljö”.

Kemikalieplanen har tre övergripande inriktningsmål:

1. Den totala mängden särskilt farliga kemikalier ska minska
2. Exponeringen för farliga kemikalier ska minska
3. Medvetenhet om kemikalier och dess risker ska öka hos såväl kommunanställda och förtroendevalda som kommuninvånare och brukare

Kemikalieplanen i sin helhet med beskrivningar bifogas i Bilaga 1.

Avgränsning

Utgångspunkten tas i kommunkoncernens egna verksamheter där kommunen har rådighet och möjlighet att påverka. Planen innehåller även åtgärder som syftar till påverka andra aktörer inom Eskilstuna kommuns geografiska område, som företag och hushåll.

Planen har följande ämnesavgränsning.

- Kemiska produkter, inklusive kemiska bekämpningsmedel (grönytor, växthus m.m.)
- Byggnadsmaterial
- Inredning (t.ex. möbler och gardiner)
- Elektriska och elektroniska produkter
- Leksaker och andra produkter som riktar sig till barn och unga
- Hygienprodukter
- Läkemedel (hantering av läkemedelsrester)
- Farliga ämnen i spillvatten

Prioriteringar

Eftersom kemikalieplanen är ett första steg i ett långsiktigt arbete är det viktigt att prioritera rätt åtgärder och att ta ett steg i taget. Framförallt är det tre områden som prioriteras:

1. Åtgärder som minskar användningen och exponeringen av farliga kemikalier som människor dagligen utsätts för, främst cancerframkallande, hormonstörande ämnen, sådana som kan störa fertiliteten och påverka arvsanlagen, samt sådana ämnen som är mycket svåra att bryta ner och som ansamlas i människors och djurs kroppar eller är direkt giftiga.
2. Åtgärder som berör barn och unga.
3. Åtgärder för kommunkoncernens egna verksamheter ("Städa framför egen dörr")

Kemikalieinspektionen delar in farliga ämnen utifrån deras egenskaper i två nivåer – utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen. Kemikalieplanen bygger på samma principer och har i dagsläget inte fastställt vilka specifika ämnen som ska fasas ut, utöver gällande lagkrav. Ett stort arbete behövs först med att inventera kemikalier på arbetsplatser och i verksamheten och parallellt med det identifiera vilka produktgrupper som behöver prioriteras i upphandlingar och ställas krav på. Det är också viktigt att utveckla ett system för uppföljning av att kraven följs.

Strategiskt viktiga områden

För att nå det långsiktiga målet om ett giftfritt Eskilstuna ska dessa tio strategier följas:

1. Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser
2. Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda
3. Inventera, dokumentera och fasa ut/byt ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten
4. Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal
5. Minska farliga ämnen i förskola och skola
6. Minska farliga kemiska ämnen i byggnader och utemiljö
7. Minska farliga kemiska ämnen genom städning och hygien
8. Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare
9. Utveckla tillsynen
10. Öka samverkan

Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser

En tydlig organisation behöver skapas, ansvariga behöver utses och extra resurser behöver skjutas till för att få ett strukturerat och systematiskt kemikaliearbete.

Övergripande kemikaliesamordnare med ansvar för att leda en kemikaliegrupp, samordna, stötta, säkerställa utbildning, ta fram kommunövergripande kemikalierutiner, utveckla uppföljningen, skapa expertstöd samt delta i nätverk och omvärldsbevakning.

Kemikaliesamordnare: Varje förvaltning och bolag, som berörs av de prioriterade åtgärderna, ska skapa en lämplig organisation och utse en samordnare, med uppgift att ansvara för verkställighet av kemikalieplanen i den egna verksamheten, t.ex. inköp, inventering, riskbedömning samt efterlevnad av kemikalieplanen lokalt. I vissa förvaltningar och bolag kan det även vara lämpligt med *kemikalieombud* som stöttar det operativa arbetet, t.ex. att köpa in kemikalier samt ansvara för förråd och inventeringar.

Kemikaliegrupp: Den övergripande kemikaliesamordnaren ska regelbundet kalla kemikaliesamordnare och experter inom t.ex. kemikaliefrågor, miljö, arbetsmiljö samt upphandling till möten för att samordna arbetet.

Kemikaliegruppen ska utreda behov av kemikaliehanteringssystem för kommunkoncernens bolag och förvaltningar. Syftet är att få en helhetsbild och kunna följa kommunkoncernens minskning av användningen av utfasnings- och riskminskningsämnen.

Expertstöd till upphandling behövs för att kunna ställa och följa upp relevanta krav.

Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda

- Förvaltningar och bolag ska i samråd med övergripande kemikaliesamordnare informera berörd personal på respektive förvaltning/bolag om kommunens kemikalieplan samt vad den innebär.
- Övergripande kemikaliesamordnare ska identifiera målgrupper och kompetenskrav för olika roller samt ta fram riktade utbildningar för olika roller, t.ex. bygg, upphandling, politiker, städpersonal, kemikaliesamordnare, kemikalieombud, intendent, fastighetsförvaltare, fastighetsskötare, beställare (av arbete), användare av produkter, personalansvariga, vårdpersonal etc.

Inventera, dokumentera och fasa ut/byta ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten

Samtliga förvaltningar och berörda bolag ska

- Inventera vilka kemiska produkter som finns och används i den egna verksamheten.

Förvaltningar och berörda bolag ska med stöd av övergripande kemikaliesamordnare

- Dokumentera alla klassificerade kemiska produkter och deras innehåll av eventuellt farliga kemiska ämnen.
- Ta fram utfasningsplan samt plan för substitution.

Kemikaliegruppen ska därefter följa upp olika nyckeltal, exempelvis antalet produkter med PRIO-ämnen (PRIO är ett verktyg framtaget av Kemikalieinspektionen, som innehåller prioriterade utfasningsämnen och riskminskningsämnen, och fungerar som en guide för att ta fram beslutsunderlag.)

Energi och miljö ska dessutom arbeta löpande med uppströmsåtgärder, det vill säga så nära utsläpsskällorna som möjligt, för farliga ämnen, t.ex. genom mätning av tungmetaller i reningsverket.

Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal

Övergripande kemikaliesamordnare ska i samråd med upphandlingsenheten

- Besluta om ambitionsnivå (baskrav, avancerad respektive spjutspets) för upphandling inom respektive produktgruppsstrategi. Hänsyn måste tas till vad som ska handlas upp och inom vilken bransch.
- Identifiera vilka krav som ska ställas i respektive produktgrupp och avtal. Utveckla system för uppföljning av att kraven följs.
- Ta fram inköpsråd till inköpsansvariga från förskoleverksamheten baserat på Kemikalieinspektionens råd och andra kommuner (t.ex. Sundbyberg).
- Ta fram lista på ämnen som inte får ingå i produkter och tjänster som köps in till kommunens verksamhet.

Upphandlingsenheten ska

- Mät avtalstrohet för att minska köp utanför avtal och följ upp på ledningsnivå.

- Skapa förutsättningar för att det ska vara lätt att köpa miljöanpassade och kravställda produkter genom E-handel.
E-handel (elektroniskt beställnings- och fakturasystem) är ett sätt att styra inköpsprocessen mot ytterligare ökad ramavtalstrohet. I ett elektroniskt beställningssystem speglas avtalade produkter på produktnivå. Följden blir bl.a. att det blir lättare för beställaren att göra korrekta avrop på miljöanpassade och kravställda produkter.

Minska farliga kemikalier i förskola och skola

- Ansvarig person på barn- och utbildningsförvaltningen ska tillsammans med övergripande kemikaliesamordnaren inventera och ta fram checklistor på vad som ska rensas bort, exempelvis vinylhandskar, gamla skumgummimadrasser, leksaker med PVC, ”icke-leksaker” såsom skinnhandväskor, gammal elektronik etc.
- Barn- och utbildningsförvaltningen ska se över kemikalieinnehav och rutiner samt hanteringen kring undervisning.

Minska farliga kemikalier i byggnader och utemiljö

Kommunfastigheter ska ansvara för följande.

- Fortsätta att använda sunda material vid ny- och ombyggnation, renovering och reparation av byggnader samt utemiljö. Sträva mot att dokumentera vilka byggnadsmaterial som används.
- Fortsätta att fasa ut hälso- eller miljöfarliga material i befintliga byggnader (PCB, asbest etc.) i samband med renovering och ombyggnation.
- Kommunfastighet, kultur- och fritidsförvaltningen och stadsbyggnads-förvaltningen ska tillsammans med övergripande kemikaliesamordnare inventera och undersöka eventuella risker med konstgräsplaner, fallskyddsunderlag etc. i barns idrotts- och lekmiljö samt risk för spridning av kemikalier, t.ex. mikroplaster till dagvatten och närmiljön.

Minska farliga kemikalier genom städning och hygien

- Kommunfastigheter ska förtydliga städrutiner och gränssnitt mellan städpersonal och verksamhet (annan personal).
- Barn- och utbildningsförvaltningen ska i samverkan med Kommunfastighet kartlägga hur många personer som vistas i verksamhetslokalerna med utgångspunkt från ventilationsunderlag (OVK-protokoll etc.), särskilt där det vistas barn och unga.

- Kemikaliegruppen ska utreda om förbud ska införas för inköp av hygienprodukter som innehåller mikroplaster inom kommunens verksamhet.
- Kemikaliegruppen ska se över arbetsmetoder utan eller med färre/bättre kemikalier.

Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare

Övergripande kemikaliesamordnaren

- Ta fram broschyr (eller motsvarande) om kommunens arbete för "Giftfri miljö".
- Informera på kommunens hemsida och sociala medier om hur man kan minska risken för farliga vardagskemikalier.
- Informationskampanj med företag som målgrupp.

Barn- och utbildningsförvaltningen ska

- Informera föräldrar och anhöriga till barn och unga om kommunens arbete för "Giftfri miljö".
- Informera berörd personal på privata förskolorna om kommunens arbete för "Giftfri miljö"
- Integrera kemikaliefrågan och arbetet för "Giftfri miljö" i den pedagogiska verksamheten, samt uppmuntra till Grön flagg (Håll Sverige Rent).

Energi och miljö ska i samråd med övergripande kemikaliesamordnaren upplysa kommuninvånare och brukare om hur farligt avfall ska omhändertas, inklusive läkemedelsrester.

Utveckla tillsynen

Miljö- och räddningstjänstförvaltningen ska

- Utveckla den förebyggande informationen om kemikalier för tillsynspliktiga organisationer.

Ökad samverkan

Övergripande kemikaliesamordnaren ska delta i Kemikalieinspektionens och SKL's kommunnätverk för giftfri vardag samt samverka med landstinget kring läkemedelsrester.

Gällande lagstiftning och annan rättslig prövning

Frågan om kemikalier är i många fall reglerad på EU-nivå, medan Miljöbalken utgör grunden för den svenska lagstiftningen.

Därutöver finns det en rad speciallagstiftningar, såsom t.ex. livsmedelslagstiftningen och läkemedelslagstiftningen.

Förhållande till redan fattade politiska beslut

Strategisk inriktning

I strategisk inriktning 2016-2019 är ekologisk uthållighet ett av fem prioriterade strategiska mål.

Miljöpolicy

Miljöpolicyen för Eskilstuna kommunkoncernen säger bland annat att kommunen ska minska och förebygga utsläpp av miljöskadliga ämnen och ha miljöfrågor som en central utgångspunkt vid upphandling och inköp.

Riktlinjer för upphandling och inköp i Eskilstuna kommun

Målet för upphandlingsverksamheten är bland annat att främja hållbar utveckling och bidra till miljömål och goda levnadsförhållanden skapas för nuvarande och kommande generationer. Kommunen ska i upphandling och inköp ta miljöhänsyn bland annat genom att handla med leverantörer som bedriver ett aktivt miljöarbete, ställa miljökrav på varor, tjänster och entreprenader i upphandling, prioritera miljöanpassade varor, tjänster och entreprenader vid inköp och på så sätt stimulera produktion och konsumtion som påverkar miljön så lite som möjligt. I dessa riktlinjer redogörs närmare för hur miljöhänsyn i upphandling ska tas när det gäller kommunens krav på leverantörer, kommunens krav på produkter samt hälsoaspekter.

Ett av syftena med kemikalieplanen är att fungera som ett stöd vid upphandling.

Översiktsplan

Översiktsplanen syftar bland annat till att planera användningen av kommunens mark, vatten och bebyggelse med mera. Kemikalieplanen har främst fokus på kommunkoncernens egen kemikaliehantering, vilket totalt sett minskar kemikalier i samhället.

Avfallsplan

Avfallsplanen behandlar bland annat farligt avfall. Uppkomsten av farligt avfall ska minska, främst genom minskat inköp av miljöfarliga kemikalier

och produkter. Farligt avfall som uppkommer i Eskilstuna kommun ska sorteras ut och omhändertas på ett miljöriktigt sätt.

Handlingsplan för förorenade områden

I avgränsningen för kemikalieplanen ingår inte förorenade områden.

Naturvårdsplan

I naturvårdsplanen sägs att den biologiska mångfalden gynnas av att man inte använder kemiska bekämpningsmedel, särskilt gäller detta insekticider. En allmän strävan att minska användning och spridning av artificiellt framställda kemikalier har stöd i Miljöbalken. Grönplanen, som kommer att ersätta naturvårdsplanen, är främst en markstrategisk plan och kommer troligen inte att beröra kemikalier.

Vattenplan

Vattenplanen behandlar bland annat spridning av kemikalier via VA-systemet till Eskilstunaån. En åtgärd i vattenplanen är att kartlägga och utreda möjliga åtgärder för att minska spridningen. En informationskampanj till hushåll och företag ska genomföras med syfte att begränsa utsläppen och förbättra vattenkvaliteten i Eskilstunaån.

Handlingsplan för folkhälsa

Behandlar i dagsläget inte kemikaliefrågorna.

Risk- och sårbarhetsanalys

Behandlar i dagsläget inte kemikaliefrågorna.